# כ"ד טבת*

## א. האגרת „איהו וחיוהי חד", והרשימה נפש השפלה"

יש שני ענינים־תורה (שהגיעו אלינו) אשר ידוע שאדמו"ר הזקן כתבם בסמוך לעת הסתלקותו:

(א) האגרת המתחילה במילים „איהו וחיוהי חד"[1],

(ב) הרשימה „נפש השפלה"[2]. וזו לשונה[3]:

נפש השפלה באמת לאמתו בשרשה, עבודתה היא תורה גשמית בין לה ובין (להבין) לאחרים, ובין גמ"ח גשמיים על ידי קירוב הדעת ועצות מרחוק בכל עניני בני ביתו, אף כי רובם ככולם הם דברי שקר אי אפשר בענין[4] אחר שיעשו חסד של אמת, כי אין אמת אלא תורה[5], ואמת[6] אמר אל יברא (שכולו מלא שקרים) כו' וחסד אמר יברא שכולו מלא חסדים[7] ותשלך אמת ארצה, ועולם בחסד שאינו של אמת יבנה, ובדורות הראשונים שעיקר העבודה הי' התורה[8] היה רוב החסד נכלל באמת דהיינו בגדול המעשה דכופין וממשכנין כו' על־פי תוקף תורת אמת האמוראים. מה־שאין־כן בעקבות משיחא שנפלה סוכת דוד הנופלת עד עפר בבחינת עשיה והעבודה העקרית בבחינת עקביים לבד[8] בלי תורת אמת משניות וברייתות שהן גדפין וירכין, אזי רוב החסד ככולו הוא שלא על־פי תורת אמת בגדול המעשה כי אם בהתקרב הדעת העושה ורצונו הטוב הרחוק באמת באשר הוא סוף מעשה במחשבה תחלה. (ונעוץ תחלתן בסופן) וגם אם אין רק דרך אחת והיא שפלה, אזי לנחמו[9] לקבל באהבה או לעורר ולפשפש במעשיו ולשוב עד הוי' בצר לו וירווח לו.

תוכנם של שני הענינים הללו הוא מעלת המעשה – גשמיות:

---

*) יום הסתלקות אדמו"ר הזקן (בשנת תקע"ג) – במוצש"ק פ' שמות (כבקביעות שנה זו (תש"מ)).
– ברשימת אדמו"ר הצ"צ (נדפסה בהקדמת מענה לשון, הוצאת „קה"ת") „כחצות שעה י"א".
– שייכות היום (בשבוע ובחודש), החודש והשנה להסתלקות – ראה אגרות לוי יצחק (ע' רמט ואילך) – ע"ד הקבלה – בארוכה.
וכן דריש שם (וראה ג"כ שם עמוד ריח ואילך. ס"ע שלג) בשמא: שניאור, זלמן.

1) אגה"ק סי' כ – שכתבה אדמו"ר הזקן „בימים שלפני הסתלקותו בכפר פייענא" (דרמ"צ קע, א).

2) נדפסה במאה שערים ה, סע"א ואילך. לקוטי דבורים ח"ד (תקצז, א) – ובספר שבחי הרב כותב, כי כתב זה „אחר הבדלה איזה רגעים אחדים קודם אשר מסר נשמתו בטהרה לחי העולמים".

3) כנדפס בלקו"ד שם. המוקף בחצאי עיגול אינו בס' מאה שערים.

4) במאה שערים: א"א שיעשו בענין.

5) ירושלמי ר"ה פ"ג ה"ח.

6) ב"ר פ"ח, ה.

7) במאה שערים: מלא שקרים וחסדים.

8) ראה גם אגה"ק סי' ט.

9) במאה שערים: לנחמו לעורר ולפשפש במעשיו לנחמו לקבל באהבה ולשוב.

באגרת „איהו וחיוהי חד" מדובר אודות „גודל מעלת המצוות מעשיות אשר הן תכלית ירידת הנשמות לעולם הזה הגשמי"[10], כי „נעוץ תחלתן בסופן": דוקא ב„סופן" – עשיה, עולם הזה הגשמי, נמצאה „תחלתן" – כח האין־סוף של „מהותו ועצמותו של המאציל ברוך הוא", וכך גם בעולם הזה עצמו, כנאמר בהמשך אגרת הקודש שם, דוקא ביסוד התחתון ביותר – הענפר – נמצא כח הצמיחה „מעין בחינת אין סוף".

ותוכן הרשימה „נפש השפלה הוא, שיש צורך ב„גמ"ח גשמיים", והעבודה היא דוקא ב„סוף מעשה (אשר עלה) במחשבה תחלה"[11].

כיון שאת שני עניני־תורה הללו כתב אדמו"ר הזקן סמוך להסתלקותו, מובן, שהם מבטאים את תורתו ועבודתו של אדמו"ר הזקן[12] בתקופה זו, בעת ההכנה להסתלקותו מהעולם הזה. יש להבין: מהו הקשר שבין מעלת המעשה לבין הסתלקותו? שהרי לכאורה, להיפך: ההסתלקות היא סילוק ועליה מעניני עולם הזה הגשמי[13]!

## ב. כיצד דורש הצדיק, שחייו רוחניים, ביצוע מעשים גשמיים כפשוטם?

יותר מכך דרוש הסבר: ברשימה „נפש השפלה", כאמור, מסביר אדמו"ר הזקן שיש צורך ב„גמ"ח גשמיים" אשר „רובם ככולם הם דברי שקר". ותמוה: הרי חיי הצדיק בכלל „אינם חיים בשרים, כי אם חיים רוחניים"[14]. עניני הגשמיות קיימים אצל הצדיק רק לצורך ביצוע עניני הנשמה. כך במשך כל חייו בעולם הזה, ועל־אחת־כמה־וכמה בסמוך להסתלקות, אין הגשמיות כשלעצמה תופסת מקום אצל הצדיק כלל[15].

וכאן דורש אדמו"ר הזקן דוקא בסמוך להסתלקותו, שיעסקו „בגמ"ח גשמיים", באופן של התעסקות ב„עניני בני ביתו" (לא רק כמטרה לקיום „תורת אמת", אלא) כפשוטם, עצה גשמית לצורך הענין הגשמי עצמו (אשר לכן הם נראים כ„דברי שקר")[16]?

10) לשון האגרת בסופה.

11) בדוגמת הנ"ל במעלת עשי' גשמית בכלל מצד זה דנעוץ תחלתן בסופן.

12) כי בטח לא כתב זה רק בשביל אחרים, כ"א (גם) בנוגע לעבודת עצמו. ע"ד לשון הידוע (בפ"נ דנשיא חב"ד בנוגע למאמריו־דא"ח) „יהי רצון שיפעלו הדברים בי ובהשומעים".

13) וכסיום לשון האגה"ק סי' כ – „כמ"ש היום לעשותם ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעוה"ז מכל חיי עוה"ב".

14) אגה"ק ביאור לסי' ז"ך.

15) להעיר ממה שאמר אדה"ז קודם הסתלקותו שאינו רואה הקורה כ"א הכח האלקי שמחייהו (בית רבי ח"א פכ"ב).

16) ובפרט ע"פ האריכות באגה"ק סכ"ב שהשואלים „בעצה גשמיות כדת מה לעשות בעניני העולם הגשמי" הוא „מרוב אהבתם לחיי הגוף", ועליהם „לשוב אליו ברוח נמוכה והכנעת הגוף".

ולהעיר ממה שמוסיף שם, שגם כש„אהבתם לחיי הגוף (היא) לש"ש לעבוד בר ה' כו'" – אין צ"ל ה„חרה להם בצער הגוף".

### ג. אצל הצדיק המעשים הגשמיים הם חלק מן העבודה הרוחנית

כדי להבין זאת יש להקדים ולהסביר ענין זה ש„חיי הצדיק אינם חיים בשרים כי אם חיים רוחניים שהם אמונה ויראה ואהבה". בכך אין מובן: קיום מעשה המצוות אפשרי רק באמצעות הגוף והגשמיות, ואדרבה – „לא המדרש עיקר אלא המעשה"[17]. כיצד אומרים אפוא, שחיי הצדיק הם „חיים רוחניים שהם אמונה ויראה ואהבה"?

ההסבר לכך הוא: אצל הצדיק קיום המצוות אינו ענין הנפרד מעבודתו הרוחנית – „אמונה ויראה ואהבה". אצל הצדיק קיום מצות עשה הוא תוצאה וסיום של אהבת ה'[18], וקיום מצות לא־תעשה – תוצאה וסיום של יראת ה'[18], וכל זאת מבוסס על אמונת ה'[19].

והענין שהמעשה הוא העיקר מבטא בגלוי את עבודתו הרוחנית:

כיון שהוא „אוהב את שם ה' וחפץ לדבקה בו באמת ואי אפשר לדבקה בו באמת כי אם בקיום רמ"ח פקודין שהם רמ"ח אברים דמלכא"[20] – וכפי שמסביר אדמו"ר הזקן[21], שהדביקות בה' באמצעות קיום התורה והמצוות, שהם רצונו יתברך, הוא ענין של „השראת השכינה", הנעלית באין־ערוך מן הדביקות שמצד רגש האהבה של האדם הנברא – לכן דורשת אהבתו שיעסוק בקיום התורה והמצוות.

לפיכך גם עבודתו ב„מצוות מעשיות הנעשות על ידי הגוף ממש"[21] – כדי לבצע את הכוונה העליונה של „נתאוה הקדוש־ברוך־הוא להיות לו דירה בתחתונים"[22] – היא באופן של המשכת „אור והארת השכינה גם על גופו"[21]. הצדיק הופך את גופו לכלי לרוחניות, להשראת „אור והארת השכינה".

עד אשר כלי זה, אשר הוא הכרחי, אינו מציאות כשלעצמו[23].

### ד. מעלת המצוות המעשיות דוקא מצד הגשמיות

לכך נוסף באגרת „איהו וחיוהי חד", שבמצוות המעשיות יש ענין נעלה אף יותר, ש„גודל מעלת המצוות מעשיות" הוא מפני שכח האין־סוף נמצא דוקא בגשמיות[24]:

ענין זה אינו מפני שהדבר הגשמי שמקויימת בו מצוה, וכך גוף האדם, נעשה כלי לרוחניות ול„השראת השכינה", אלא להיפך: באגרת זו מוסבר, שדוקא ב„יש הנברא", החש במציאותו העצמית עד כדי כך שהוא

17) אבות פ"א מי"ז.
18) ראה תניא פ"ד. חינוך קטן בתחלתו. ובכ"מ.
19) ראה מכות בסופה. חדא"ג מהרש"א שם. תניא פל"ג.
20) תניא פ"ד.
21) תניא פל"ה.
22) תניא פל"ו ואילך.
23) וכידוע הפס"ד ד(באין שיעור בדבר הנמצא בהכלי) אין הוצאת הכלי הוצאה (שבת צג, סע"ב).
24) להעיר גם מתו"א ד"ה יביאו לבוש מלכות (צ, א ואילך).

מרגיש שח"ו אין „שום עילה וסיבה אחרת קודמת" לו – דוקא בו קיימת „מהותו ועצמותו של המאציל ברוך הוא שמציאותו מעצמותו ואינו עלול מאיזה עילה שקדמה לו ח"ו".

כלומר, המעלה האמיתית של המצוות המעשיות היא דוקא מצד הגשמיות עצמה. ולכן יוצא לגבי עבודת האדם, שאף כאשר יהודי אינו חש שום תחושה רוחנית בקיום המצוות, אין הוא מרגיש כיצד הוא מתדבק לה' על ידי קיום המצוה, עד כדי כך שקיום המצוה אצלו היא עשיה גשמית בלבד – גם אז הוא מתחבר דוקא באמצעות המעשה הפשוט ל„מהותו ועצמותו של המאציל".

## ה. גם הגשמיות קשורה ל„אמיתת המצאו"

על ידי כך מובנת יותר הרשימה „נפש השפלה", שבה מדובר על הצורך ב„גמ"ח גשמיים... אף כי רובם ככולם הם דברי שקר", כפי שמסביר אדמו"ר הזקן ש„עולם בחסד שאינו של אמת יבנה", כי „אמת אמר אל יברא, שכולו מלא שקרים":

ויש לומר, שמשמעות הדברים אינה כפי שנראה במבט ראשון, ש„חסד אמר יברא" דבר שהוא שקר – שהרי אדרבה: „כל הנמצאים (כלומר, הנבראים כפי שהם נמצאים למטה) .. לא נמצאו אלא מאמתת המצאו"[25].

אלא ההסבר לכך הוא: „אמת אמר אל יברא" רק מצד מדת האמת, האמת של אלקות שבסדר ההשתלשלות, שיש לה מדידה והגבלה. אמת זו מגיעה רק עד הדרגה שבה ניכר שהוי' אמת. וכיון שהעולם הזה הוא עלמא דשיקרא, שבו אין ניכרת „אמת ה'", לכן „אמת אמר אל יברא".

אבל האמת של עצמותו יתברך אינה מוגבלת כלל. אין היא מוגבלת לדרגה שבה מכירים באמיתות ה'. גם במקום של העלם והסתר, ואף הסתר הנראה כשקר, אשר מצד סדר ההשתלשלות יש לו קיום רק עקב מדת החסד – הרי שבאמת ובפנימיות, כל מציאותו – „לא נמצאו אלא מאמתת המצאו"[26], אמת של עצמותו יתברך[27].

לכן, אפילו „עניני בני ביתו" של

25) לשון הרמב"ם ריש הלכות יסודי התורה.

26) עפ"ז יש לפרש (בפנימיות הענינים) המשך דברי הרמב"ם שם (בהלכה שלאח"ז) „ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי כו"* – שמרמז בזה, שמצד „אמתת המצאו" הוא נמצא גם במקום ההסתר** שאפשר לעלות על הדעת שהוא אינו נמצא ח"ו. ע"ד מרז"ל (יל"ש נחמי' רמז תתרעא. וראה יומא סט, ב) „הן הן גבורותיו". וראה לקו"ש [המתורגם] ח"ו ע' 132 הערה 35.

27) ראה המשך תרס"ו ע' שמג. ע' תלא־ב. סד"ה יחיינו תרצ"ד (תשי"א). ועוד.

*) ראה ביאור (באופן אחר) – הדרן על הרמב"ם (קה"ת תשמ"ה) ס"ודס).

**) וי"ל, שבלשונו (הלכה א') „לידע שיש שם מצוי ראשון" – שלכאורה תיבת „שם" מיותרת (ראה מפרשי הרמב"ם שם) – מרמז, ש„מצוי ראשון" נמצא גם בבחי' „שם" המורה על „מקום ומשכן הקליפות" (לקו"ת ראה לב, רע"ג).

יהודי, שהוא מתכוון לעשותם לצורך „גשמיות", אשר על כן הם נראים כ"דברי שקר" שאין להם כלל קשר ל"אמת ה'" – גם גשמיות זו קשורה ל"אמתת המצאו". וזה מתבטא בכך, שלמרות שיהודי חש רק בגשמיות של עניני העולם הזה שלו, הוא מנצלם בפועל לצורך טוב וקדושה[28].

ומכך נובעת הוראת אדמו"ר הזקן לגבי המעשה, שצריך לעסוק ב„גמ"ח גשמיים" ולתת „עצות מרחוק בכל עניני בני ביתו" – בלי להתערב ב„כוונותיו" של היהודי האחר – כי גם גשמיות זו, הנראית כ„דברי שקר", קשורה ל„אמתת המצאו".

## ו. תשובה – גילוי ה„אמת" אשר ב„שקר"

ענין זה, שגם העולם הזה השקרי נובע מ„אמתת המצאו", מתבטא בעיקר בעבודת התשובה:

עיקר ה„שקר" של העולם הזה הוא בדברים שמשלוש קליפות הטמאות, שהחיות האלקית שלהם – ה„אמת" שבהם – היא נעלמת ונסתרת לגמרי, ולכן אי־אפשר לבררם ולזככם[29].

אבל על ידי תשובה, זדונות נעשות לו כזכיות[30] – מגלים את ניצוצות הקדושה שיש בדברים שהם ההיפך המוחלט מרצון העליון, שיא השקר, ועל ידי כך הם נהפכים ל„זכיות". זה נגרם על ידי התשובה המגיעה לדרגה של עצמיות ומצד עצמותו יתברך מורגשת אמיתת המציאות של כל נמצא, וגם של הזדונות, ולכן גם הניצוצות שבזדונות מתעלים לקדושה[31].

ובדומה לכך גם לגבי בעל התשובה עצמו: למרות שבגלוי הוא היה מנותק מאלקות (עקב חטאיו), בכל זאת נשאר בו גם בשעת החטא הקשר עם עצמותו יתברך, המתבטא בגלוי בשובו לה' לאחר היותו מנותק.

ומסיבה זו, גם המעלה הנ"ל של היש הנברא, של גשמיות העולם הזה, שאותה מבאר אדמו"ר הזקן באגרת „איהו וחיוהי חד", ניכרת בעיקר אצל בעל תשובה[32].

## ז. ענין התשובה מתגלה בסמוך להסתלקות הצדיק

לפי זה יובן הקשר שבין האגרת „איהו וחיוהי חד" והרשימה „נפש השפלה" לבין תקופת הסתלקותו של אדמו"ר הזקן:

המעלה המתגלה בעבודת התשובה

28) ראה לקו"ש ח"כ ע' 5־334 והערה 100 שם.
29) תניא פ"ז. ובכ"מ.
30) יומא פו, ב. וראה בארוכה לקו"ש [המתורגם] ח"ז ע' 22 ואילך (וש"נ). ובכ"מ.

31) ראה לקו"ש שנסמן בהערה 26. ובארוכה לקמן ע' 439 ואילך, וש"נ.
32) להעיר מד"ה ולקחתם לכם תרס"א שהביטול דאין עוד שבנבראים שלמטה דוקא (שכל מציאותם הוא בחי' העצמות דא"ס) הוא בחי' שם ב"ן – והרי שם ב"ן הו"ע עבודת התשובה, כמבואר בד"ה תקעו (תרס"א) שם.

(על הזדונות) אינה קיימת אצל הצדיק מצד עצמו[33]. אך על ידי כך שהוא גורם לאחרים לחזור בתשובה, הוא משיג גם מעלה זו[34], כיון שגרם לזולת[35] לחזור בתשובה.

אך הגילוי העיקרי של מעלת התשובה הוא דוקא בסמוך להסתלקותו של הצדיק[36], כאשר מתחברים "כל מעשיו ותורתו ועבודתו אשר עבד כל ימי חייו"[37]. ובמיוחד, כיון שאז הוא בכיוון של תשובה – והרוח תשוב אל האלקים אשר נתנה – ביתר שאת ויתר עז, מתגלה אצל צדיק, אשר עסק בעשיית בעלי תשובה, עבודת התשובה שלו, וגם המעלה אשר בעבודת התשובה על זדונות.

וכך בענינו: ידועים[38] דברי אדמו"ר הזקן לאדמו"ר האמצעי, שחידושו, של אדמו"ר הזקן, לגבי המגיד, הוא בכך שהיה עסוק בעשיית בעלי תשובה (וכפי שהרחיב בענין זה כ"ק מורי וחמי אדמו"ר בשיחתו[39]).

ולפיכך, דוקא בסמוך להסתלקותו, כאשר נוסף אצלו הגילוי של כל מעשיו כו', ובאופן של תשובה, אז תורתו היא גילוי המעלה של הגשמיות, וכפי שצריך להיות "גמ"ח גשמיים" – כי דוקא על ידי כך משיגים את "מהותו ועצמותו של המאציל".

## ח. תוכן דומה במאמר "באתי לגני"

כ"ד טבת חל תמיד בשבוע של שבת[40] מברכים חודש שבט, או מיד במוצאי שבת קודש זו – כבשנה זו. ובחודש זה, בעשרה בו, חל יום ההילולא של כ"ק מו"ח אדמו"ר.

ורואים, שגם בדברי התורה אשר הוא הכין ליום הסתלקותו – המאמר "באתי לגני" – מודגשת נקודה זו:

הוא מתחיל את המאמר בכך שהעולם הזה הוא "גני" של הקדוש־ברוך־הוא[41], כי "עיקר שכינה בתחתונים היתה"[41], ו"גן" הוא מקום של תענוג (לא כ"דירה" לענינים הכרחיים).

והסיבה לכך היא, כי "נתאוה

---

33) כי אף שגם בצדיקים ישנה עבודת התשובה דהרוח תשוב אל האלקים גו' (ראה לקו"ת ש"ש סו, ג. ר"פ האזינו. ובכ"מ) – אי"ז כהעילוי דעבודת התשובה שעל זדונות (ראה שעה"ת לאדמו"ר האמצעי ח"ב חינוך פמ"ח. לקו"ש חי"ח ע' 124־5).

34) ראה גם לקו"ש ח"י ע' 164, 166.

35) ע"ד (ולא ממש) תורת הבעש"ט (הוספות לכתר שם טוב ספ"ג) בפי' "שנים אוחזין בטלית".

36) עייג"כ תורת חיים ס"פ תולדות (כא, ד. וראה לקו"ת שמ"ע צב, ב) – בנוגע למשה רבינו. ולהעיר מהמבואר שם (וראה שם לפנ"ז ספ"ט. פ"כ) דענין התשובה שמטהר גם לטומאה גמורה דעוונות גמורים שאין להם תיקון ע"פ חכמה דתורה (שהרע עצמו נהפך לטוב) נעשה ע"י התשובה דצ"ג דוקא – לאתבא צדיקייא בתיובתא.

37) אגה"ק סי' ז"ך וביאורו. וראה שם ס' כח. סידור דש, סע"ב ואילך.

38) תורת שלום ע' 86.

39) הובא בשיחת י"ט כסלו תרצ"ב – לקו"ד ח"ד תשנה, סע"א ואילך.

40) ד"יאכל בשבת" הוא מזה "שטרח בע"ש" (ע"ז ג, א), דהכוונה בזה היא (גם) מתחיל מ"יום ראשון בשבת" (ראה רמב"ן יתרו כ, ח).

41) שהש"ר רפ"ה, וש"נ.

הקדוש־ברוך־הוא להיות לו יתברך דירה בתחתונים": ה„תאוה" והתענוג של עצמותו יתברך היא דוקא בתחתונים, בעבודה בעולם הזה התחתון שאין תחתון למטה הימנו, וגם שם – המעשה הוא העיקר. יש לרדת אל העולם, ושם, בשטות דלעומת זה, יש לגרום לכך, באמצעות עבודה של שטות דקדושה שלמעלה מטעם ודעת, שמשקר העולם יעמידו קרשים למשכן (לעשות מן ה„שקר" – „קרש"[42]) משכן ודירה לו יתברך.

(משיחות ש"פ שמות תשל"ג, תשל"ו)

---

42) כמבואר בארוכה בההמשך דבאתי לגני ה'תש"י (פ"ו ואילך).

מכון לוי יצחק